

ISSN: 1814-6961 (print)
ISSN: 2788-9718 (online)

Отан тарихы Отечественная история History of the Homeland

**Үш айда бір рет шығатын ғылыми журнал
2025. № 28 (1)**

РЕДАКЦИЯ

Бас редактор

Қабылдинов Зиябек Ермұханұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас директоры (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Редакциялық алқа

Әбіл Еркін Аманжолұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Абдырахманов Толобек Әбілұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қырғыз Республикасы Ұлттық ғылым академиясының корреспондент-мүшесі (Қырғыз Республикасы, Бішкек)

Апендиев Тимур Әкімханұлы – PhD докторы, доцент, жетекші ғылыми қызметкер, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Горшенина Светлана Михайловна – PhD, тарих ғылымдарының кандидаты; CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/ Sorbonne университетінің зерттеу бөлімінің директоры (Франция, Париж)

Исмағұлов Оразақ Исмағұлұлы – тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Қазақстан Республикасы Ұлттық музейінің физикалық антропология зертханасының меңгерушісі (Қазақстан Республикасы, Астана қ.)

Шиндзи Като – PhD (археология бойынша), Нарадағы мәдени құндылықтардың ұлттық ғылыми-зерттеу институты (Жапония, Нара)

Бирсель Каракоч – Уппсала университетінің түркі тілдерінің профессоры (Швеция, Уппсала қ.)

Мионг Сун-ок – антропология ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (Корея, Сеул)

Қозыбаева Махаббат Маликовна – PhD доктор; Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің «Алаш» мәдениет және рухани даму институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Моррисон Александр – PhD, NewCollege профессоры, Оксфорд (Ұлыбритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – археология ғылымдарының докторы, профессор, Вильнюс университетінің «Биоархеология» ғылыми орталығының жетекшісі (Литва, Вильнюс)

Муминов Әшірбек Құрбанұлы – тарих ғылымдарының докторы, арабтанушы, профессор; ИКҰ (Орталық Азия) ұйымдастыру қызметінің бас директорының кеңесшісі (Түркия, Стамбул)

Нұрсан Әлімбай – тарих ғылымдарының кандидаты, профессор, Ш.Ш.Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының бас ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Отенова Гүлфира Елубайқызы – тарих ғылымдарының докторы, Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің профессоры (Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.)

Оутрам Алан – археология ғылымдарының докторы, Эксетер университетінің археология және тарих кафедрасының профессоры (Ұлыбритания, Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна – Солтүстіктің байырғы халықтарының мәселелері және гуманитарлық зерттеулер институтының этнологиялық зерттеулер орталығының жетекшісі (АН СР(Ы) ХР) (Ресей Федерациясы, Якутск қ.)

Рюосуке Оно – Васеда университетінің тереңдетілген гуманитарлық зерттеулер орталығының доценті (Жапония, Токио)

Сәбитов Жақсылық Мұратұлы – Жошы Ұлысын зерттеу ғылыми институтының директоры, PhD доктор (Қазақстан Республикасы, Астана қаласы)

Томохико Уяма – PhD докторы, Хоккайдо университетінің славян және еуразиялық зерттеулер орталығының профессоры (Жапония, Саппоро)

Финке Питер – PhD докторы, Цюрих университетінің Макс Планк институтының профессоры (Швейцария, Цюрих)

Шотанова Ғалия Айтжанқызы – тарих ғылымдарының кандидаты, Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институтының жетекші ғылыми қызметкері (Қазақстан Республикасы, Алматы қ.)

Жауапты редактор

Абдулина Ақсұңқар Тұрсынқызы

Жауапты хатшы және редактор

Мырзаходжаев Қуаныш Мәдиұлы

Редакторлар

Қасымова Дидар Бейсенғалиқызы

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нұрлыбек Айдарбекұлы

Көбеев Рүстем Джаулыбайұлы

Техникалық көмек

Қонырбеков Медет Жаугааштыұлы

Зікірбаева Венера Серікқызы

Копеева Сания Жуматайқызы

РЕДАКЦИЯ**Главный редактор**

Кабульдинов Зиябек Ермуханович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, генеральный директор Института истории и этнологии имени Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Члены редакционной коллегии

Абиль Еркин Аманжолович – доктор исторических наук, профессор (Республика Казахстан, г. Астана)

Абдырахманов Толобек Абилович – доктор исторических наук, профессор, член-корреспондент НАН КР (Кыргызская Республика, г. Бишкек)

Апендиев Тимур Акимханович – PhD, ассоциированный профессор, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Горшенина Светлана Михайловна – доктор PhD, кандидат исторических наук; директор по исследованиям CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Университет Сорбонны (Франция, г. Париж)

Исмагулов Оразак Исмагулович – доктор исторических наук, профессор, академик НАН РК, заведующий лабораторией физической антропологии Национального музея РК (Республика Казахстан, Астана)

Като Синдзи (Shinji Kato) – PhD (в области археологии), Национальный научно-исследовательский институт культурных ценностей в Наре (Япония, г. Нара)

Бирсель Каракоч, профессор тюркских языков, Уппсальский университет (Швеция, г. Уппсала)

Мионг Сун-ок – доктор антропологии, ассоциированный профессор (Корея, г. Сеул)

Козыбаева Махаббат Маликовна – доктор PhD; ведущий научный сотрудник Института культуры и духовного развития «Алаш» Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Республика Казахстан, Астана)

Моррисон Александр – PhD, профессор NewCollege, Оксфорд (Великобритания, Оксфорд)

Мотузаите-Матузевичюте Гидре – доктор археологии, профессор, руководитель Научного центра «Биоархеология» Вильнюсского университета, (Литва, г. Вильнюс)

Муминов Аширбек Курбанович – доктор исторических наук, арабист, профессор; консультант Генерального директора по организационной деятельности ОИК (Центральная Азия), (Турция, Стамбул)

Нурсан Алимбай – кандидат исторических наук, профессор, главный научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Отеева Гульфира Елубаевна – доктор исторических наук, профессор Павлодарского педагогического университета им. А.Х. Маргулана (Республика Казахстан, г. Павлодар)

Оутрам Алан – доктор археологических наук, профессор департамента археологии и истории университета Эксетере (Великобритания, г. Эксетер)

Романова Екатерина Назаровна, руководитель Центра этнологических исследований Института гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера (ИГИ АН РС(Я)) (Российская Федерация, г. Якутск)

Рюосуке Оно – доцент, Центр перспективных гуманитарных исследований, Университет Васеда (Япония, г. Токио)

Сабитов Жаксылык Муратович – директор Научного института изучения Улуса Джучи, доктор PhD (Республика Казахстан, г. Астана)

Томохико Уяма – PhD, профессор Центра славянско-евразийских исследований университета Хоккайдо (Япония, г. Саппоро)

Финке Петер, доктор PhD, профессор Института Макса Планка, университет Цюриха (Швейцария, г. Цюрих)

Шотанова Галия Айтжановна – кандидат исторических наук, ведущий научный сотрудник Института истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова (Республика Казахстан, г. Алматы)

Ответственный редактор

Абдулина Аксункар Турсуновна

Ответственный секретарь и редактор

Мурзаходжаев Куаныш Мадиевич

Научные редакторы:

Касымова Дидар Бейсенгалиевна

Черниенко Денис Аркадьевич

Досымбетов Нурлыбек Айдарбекович

Кубеев Рустем Джаулыбайулы

Техническое сопровождение

Конырбеков Медет Жаугаитиевич

Зикирбаева Венера Сериковна

Копеева Саня Жуматаевна

EDITORIAL TEAM

Editor-in-Chief

Kabuldinov Ziyabek Ermukhanovich – Doctor of Historical Sciences Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, general Director of Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editorial board members

- Abil Erkin Amanzholovich* – Doctor of Historical Sciences, Professor (Republic of Kazakhstan, Astana)
Abdyrakhmanov Tolobek Abilovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of the Kyrgyz Republic (Kyrgyz Republic, Bishkek)
Apendiev Timur Akimkhanovich – PhD, associate professor, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)
Gorshenina Svetlana Mikhailovna – PhD, Candidate of Historical Sciences; Research Director of CNRS Eur'Orbem, UMR 8224, CNRS/Sorbonne University (France, Paris)
Ismagulov Orazak Ismagulovich – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan, Head of the Laboratory of Physical Anthropology of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Republic of Kazakhstan, Astana)
Shinji Kato – PhD (Archaeology), Nara National Research Institute for Cultural Properties (Japan, Nara)
Birsel Karakoch – Professor of Turkic Languages, Uppsala University (Sweden, Uppsala)
Myong Soon-ok – PhD (Anthropology), Associate Professor (Seoul, Korea)
Kozybaeva Makhabbat Malikovna – PhD; Leading Researcher, Institute of Culture and Spiritual Development «Alash» of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Republic of Kazakhstan, Astana)
Morrison Alexander – PhD, Professor, New College, Oxford (United Kingdom, Oxford)
Motuzaitė-Matuzevichute Gidrė – Doctor of Archaeology, Professor, Head of the Scientific Center «Bioarchaeology» of Vilnius University, (Lithuania, Vilnius)
Muminov Ashirbek Kurbanovich – Doctor of Historical Sciences, Arabist, Professor; Consultant to the Director General for Organizational Activities of the OIC (Central Asia), (Turkey, Istanbul)
Nursan Alimbay – Candidate of Historical Sciences, Professor, Chief Researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)
Otepova Gulmira Elubayevna – Doctor of Historical Sciences, Professor at the A. Margulan Pavlodar Pedagogical University (Republic of Kazakhstan, Pavlodar)
Outram Alan – Doctor of Archaeological Sciences, Professor of the Department of Archaeology and History, University of Exeter (Great Britain, Exeter)
Romanova Ekaterina Nazarovna – Head of the Center for Ethnological Research, Institute for Humanitarian Research and Problems of Indigenous Peoples of the North (IHR RAS (Yakutia)) (Russian Federation, Yakutsk)
Ryuosuke Ono – Associate Professor, Center for Advanced Humanitarian Studies, Waseda University (Japan, Tokyo)
Sabitov Zhaksylyk Muratovich – Director of the Scientific Institute for the Study of the Ulus of Jochi, PhD (Republic of Kazakhstan, Astana)
Tomohiko Uyama – PhD, Professor, Center for Slavic-Eurasian Studies, Hokkaido University (Japan, Sapporo)
Finke Peter – PhD, Professor, Max Planck Institute, University of Zurich (Switzerland, Zurich)
Shotanova Galiya Aitghanovna – Candidate of historical sciences, leading researcher at the Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology (Republic of Kazakhstan, Almaty)

Editor-in-Chief

Abdulina Aksunkar Tursunovna

Responsible Secretary and Editor

Murzakhodjaev Kuanysh Madievich

Scientific Editors:

Kasymova Didar Beysengalieвна
Chernienko Denis Arkadyevich
Dosymbetov Nurlybek Aidarbekovich
Kubeev Rustem Dzhaubayuly

Technical support

Konyrbekov Medet Zhaugashtievich
Zikirbaeva Venera Serikovna
Kopeeva Saniya Zhumataevna

Published in the Kazakhstan
Otan tarikhyy
Has been issued as a journal since 1998
ISSN: 1814-6961 (Print)
ISSN: 2788-9718 (Online)
2025. Vol. 28. Is. 2. Pp. 500–509
Journal homepage:
<https://otan.history.iie.kz>

FTAXP /MPHTI /IRSTI 03.20

https://doi.org/10.51943/2788-9718_2025_28_2_500-509

ПОЛЬША АУМАҒЫНДАҒЫ КОНЦЛАГЕРЬЛЕРДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СОҒЫС ТҮТҚЫНДАРЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ: СЕРГЕЙ ВОРОПАЕВ КҮНДЕЛІГІ МЫСАЛЫНДА (1941–1945)

Алия Амангалиқызы Сисенбаева¹, Манара Чальтеновна Калыбекова²

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің докторанты
(71-үй, Әл-Фараби даңғ., 050040 Алматы, Қазақстан Республикасы)
<https://orcid.org/0000-0002-5299-8250>. E-mail: aliya.sysenbaeva@mail.ru

²Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
(28-үй, Шевченко көш., 050010 Алматы, Қазақстан Республикасы)
Тарих ғылымдарының кандидаты
<https://orcid.org/0000-0001-5194-6136>. E-mail: k.manara@gmail.com

© Ш.Ш. Уәлиханов атындағы ТЭИ, 2025

© Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч., 2025

Аңдатпа. *Kіріспе.* Ұлы Отан соғысы жылдарында Польша аумағындағы концлагерьлердегі қазақстандық әскери тұтқындардың күнделікті өмірі зерттеушілерге архив материалдарына қолжетімділіктің болмауына байланысты бүгінгі таңда ең өзекті зерттелмеген мәселелердің бірі болып табылады. *Мақсаты мен міндеті.* Қолда бар архив материалдарын пайдалана отырып, қазақстандық тұтқын, жерлесіміз, Қостанай облысының тумасы, 1943 жылы Ламсдорф концлагеріне тұтқынға түскен қызыл әскер қызметкері, 1945 жылы наурызда туберкулез ауруынан қаза тапқан Сергей Воропаевтың жеке күнделігі қарастырылады. Осы жазбаларды пайдалана отырып, отандас әскери тұтқындардың үлесіне тиген ауыртпалықтардың көрінісі ретінде олардың күнделікті өмірін көрсетуге талпыныс жасалды: өмір сүру жағдайлары, күнделікті тұрмысы, жұмыс күші ретінде тұтқындарды пайдалану және Польшадағы концлагерьлердегі қазақстандық әскери тұтқындарға қатысты трагедиясы. *Материалдар мен зерттеу әдістері.* Зерттеу барысында Сергей Воропаевтың қолжазбасы зерттелді. *Нәтижелер.* Польша аумағында орналасқан концлагерьлердің қиыншылығын бастан өткерген әскери тұтқын Сергей Воропаевтың күнделігі тұтқында болған сарбаздардың, оның ішінде Қызыл Армия қатарында қызмет еткен қазақстандықтардың ішкі дүниесінің құнды куәлігі болып табылады. Еңбек жағдайларының қатал болуы, аштық және үнемі физикалық, моральдық зорлық-зомбылық әскери тұтқындардың жеке басын тек физикалық емес, рухани тұрғыдан да бұзып отырды. *Қорытынды.* Воропаевтың естеліктерінің көркемдік күші мен эмоционалдық тереңдігі тек бір адамның жеке тағдырын ғана емес, сондай-ақ мыңдаған қазақ әскери тұтқындарының тағдырларын көрсетеді, олардың тарихы әлі де өз қалпына келтіріліп, қайта жазылуды күтуде.

Түйін сөздер: Ұлы Отан соғысы, Сергей Воропаевтың күнделігі, қазақстандық әскери тұтқындар, Ламсдорф концлагері, күнделікті өмір

Дәйексөз үшін: Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч. Польша аумағындағы концлагерьлердегі қазақстандық соғыс тұтқындарының күнделікті өмірі: Сергей Воропаев күнделігі мысалында (1941–1945) // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 2. 500–509-бб. [қазақша]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_2_500-509

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ ВОЕННОПЛЕННЫХ КАЗАХСТАНЦЕВ В КОНЦЛАГЕРЯХ НА ТЕРРИТОРИИ ПОЛЬШИ: НА ПРИМЕРЕ ДНЕВНИКА СЕРГЕЯ ВОРОПАЕВА (1941–1945)

Алия Амангаликызы Сисенбаева¹, Манара Чальтеновна Калыбекова²

¹Казахского Национального университета им. аль-Фараби
(д. 71, пр. Аль-Фараби 050040 Алматы, Республика Казахстан)
Докторант
<https://orcid.org/0000-0002-5299-8250>. E-mail: aliya.sysenbaeva@mail.ru

²Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова
(д. 28, ул. Шевченко, 050010 Алматы, Республика Казахстан)
К.и.н.
<https://orcid.org/0000-0001-5194-6136>. E-mail: k.manara@gmail.com

© ИИЭ им. Ч.Ч. Валиханова, 2025

© Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч., 2025

Аннотация. Повседневная жизнь военнопленных казахстанцев в концлагерях на территории Польши в годы Великой Отечественной войны на сегодня остается одной из актуальных и не изученных проблем из-за недоступности архивных материалов для исследователей. *Цели и задачи исследования.* Используя доступные архивные материалы и личный дневник Сергея Воропаева – казахстанца, нашего земляка, уроженца Костанайской области, служащего Красной Армии, который попал в плен в 1943 году, оказался узником Ламсдорфского концлагеря, умер в марте 1945 г. от туберкулеза, не дожив до окончания войны пару месяцев, перенес все тяготы, выпавшие на долю наших соотечественников-военнопленных, делается попытка показать повседневную жизнь военнопленных: условия выживания, повседневную бытность, масштаб трудоиспользования в качестве рабсилы, и всю трагедию по отношению к казахстанским военнопленным концлагерях в Польше. *Методы и материалы.* Материалами исследования послужили собственно рукопись дневника Сергея Воропаева. *Результаты.* Дневник Сергея Воропаева, военнопленного, пережившего трудности нацистских концлагерей, является ценным свидетельством внутреннего мира солдат, оказавшихся в плену, в том числе казахстанцев, жестокие условия труда, голод и постоянное насилие не только физически, но и морально разрушали личность военнопленных. *Выводы.* Дневник Воропаева С. как архивный источник подчеркивают не только личную судьбу одного человека, но и судьбы тысяч казахских военнопленных, чьи истории также ждут своего восстановления и переписывания.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, дневник Сергея Воропаева, Ламсдорфский концлагерь, повседневная жизнь, военнопленные-казахстанцы

Для цитирования: Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч. Повседневная жизнь военнопленных казахстанцев в концлагерях на территории польши: на примере дневника Сергея Воропаева (1941–1945) // Отан тарихы. 2025. Т. 28. № 2. С. 500–509 [на казахском яз.]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_2_500-509

THE DAILY LIFE OF KAZAKHSTANI PRISONERS OF WAR IN CONCENTRATION CAMPS IN POLAND: THE EXAMPLE OF SERGEI VOROPAYEV'S DIARY (1941–1945)

Aliya Amangalykyzy Sissenbayeva¹, Manara Chaltenovna Kalybekova²

¹Al-Farabi Kazakh National University

(71 Al-Farabi Ave., 050040 Almaty, Republic of Kazakhstan)

Junior researcher, doctoral student

<https://orcid.org/0000-0002-5299-8250>. E-mail: aliya.sysenbaeva@mail.ru

²Ch.Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology

(28, Shevchenko Str., 050010 Almaty, Republic of Kazakhstan)

Candidate of Historical Sciences

<https://orcid.org/0000-0001-5194-6136>. E-mail: k.manara@gmail.com

© Valikhanov IHE, 2025

© Sissenbayeva A.A., Kalybekova M.Ch., 2025

Abstract. The daily life of Kazakhstani prisoners of war in concentration camps in Poland during the Great Patriotic War remains one of the most pressing unexplored problems today due to the lack of archival materials for researchers. The goals and objectives of the study. Using available archival materials and the personal diary of Sergey Voropaev, a Kazakhstani, our countryman, a native of the Kostanay region, a Red Army soldier, captured in 1943, turned out to be a prisoner of the Lamsdorf concentration camp, died in March 1945 from tuberculosis, before he lived to see the end of the war for a couple of months, who suffered all the hardships that befell our fellow prisoners of war, an attempt is being made to show the daily life of prisoners of war: the conditions of their survival, daily life, the scale of labor use as a labor force, and the tragedy of the Kazakh prisoners in concentration camps in Poland. *Methods and materials.* The research materials were the actual manuscripts of Sergei Voropaev's Diary. *Results.* The diary of Sergei Voropaev, a prisoner of war who survived the hardships of the Nazi concentration camps, is a valuable testimony to the inner world of the soldiers who were captured, including Kazakhstanis. Harsh working conditions, hunger, and constant violence not only physically but also morally destroyed the personalities of the prisoners of war. *Conclusions.* As an archival source, S. Voropaev's diary highlights not only the personal fate of one person but also the fate of thousands of Kazakh prisoners of war, whose stories are also waiting to be restored and rewritten.

Keywords: The Great Patriotic War, Sergei Voropaev's diary, Lamsdorf concentration camp, daily life, Kazakhstani prisoners of war

For citation: Sissenbayeva A.A., Kalybekova M.Ch. The daily life of Kazakhstani prisoners of war in concentration camps in Poland: the example of Sergei Voropaev's diary (1941–1945) // Otan tarihy. 2025. Vol. 28. No 2. Pp. 500–509 [in Kazakh]. DOI: 10.51943/2788-9718_2025_28_2_500-509

Кіріспе. Екінші дүниежүзілік соғыс адамзат тарихында ең қасіретті оқиға ретінде бағаланды. Бұл қастығыс қарапайым халықтың, әскери қызметкерлер мен соғыс тұтқындарының зардап шегуіне негіз болды. II дүниежүзілік соғысқа қатысқан елдердің миллиондаған сарбаздары мен сардарлары тұтқынға түсті. Тұтқындардың ішіндегі сан жағынан ең көбі Кеңес жауынгерлері еді. Себебі, Германия соғыс жарияламастан Кеңес одағының аймағына басып кірді. Сәйкесінше Қызыл әскер соғысқа дайын болмады. Сонымен қатар, әскери дайындықтың әлсіздігі, қару жарактың жетілмеуі сияқты факторлар тұтқындар санын көбейтті. Солардың қатарында қазақстандық жауынгерлердің саны да аз болмады. Тұтқынға түскен жауынгерлер Польша аумағындағы концлагерлерге жіберілді.

1941 жылдың маусымынан бастап Екінші дүниежүзілік соғыстың соңына дейін неміс тұтқынына түскен Кеңес әскерінің саны туралы осы күнге дейін зерттеушілер арасында ортақ пікір жоқ. Мәселен, поляк зерттеушісі Якуб Войтковяк өзінің мақаласында К. Штрайтқа сілтеме бере отырып, барлық кеңестік тұтқындар санын 5,7 млн. Ал, оның ішінде тұтқында қайтыс болғандар саны 3,3 млн (57,8%) деп көрсетеді [Войтвяк, 2017: 18]. Осындай Польша концлагеріне тұтқынға

түскен қазақстандық жауынгердің бірі – Сергей Воропаев. Ол 1943 жылы тұтқындалды. Тұтқындардың арасында жас жауынгерлердің бірі болды. Сергей Воропаев нацистік концлагердегі қатал тәртіп пен тұтқындардың нашар жағдайы туралы күнделік жүргізді. Жазылған күнделігі жеке хроника және де дерек көзі және кеңес әскері қатарындағы қазақстандық сарбаздардың кездескен әр түрлі жағдайларының маңызды тарихи куәлігі болып табылады. Воропаевтың сол кезеңдегі оқиғаларға деген көзқарасын зерттей отырып, біз қазіргі таңда Екінші дүниежүзілік соғыстың ауқымы мен зардабын түсінуге мүмкіндік аламыз.

Аталған соғыс кезінде Польшадағы қазақстандық әскерилердің тұтқынға түсу мәселесі Ұлы Отан соғысы тарихында және XX ғасырдың жаңа тарихында аз зерттелген тақырып болып табылады. Бұл мәселе, әсіресе, әскери қақтығыстар кезінде тұтқынға түскен жауынгерлердің тағдырын зерттеу және олардың басқыншылық жағдайындағы одан кейінгі өмірін талдау тұрғысынан өзекті. Қазақстандық әскери тұтқындардың тарихы жеке ұлттың қасіретін көрсетеді. Соғыс азаматтарға, оның ішінде КСРО құрамындағы халықтарға тигізген зұлмат салдарының жарқын мысалы болып табылады. Бұл зерттеудің өзектілігі сондай-ақ, адам шығынының, мәжбүрлі еңбек пен аштықтың, концлагерьлердегі жағдайдың, сол кезеңдегі саяси қуғын-сүргіннің ауқымын терең тарихи тұрғыдан түсіну мен Кеңес Одағының Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарындағы ұлттық қатынастар контекстінде жаңа қырларын анықтауда да көрінеді.

Материалдар мен зерттеу әдістері. Зерттеу жұмыстарының бастауы Ұлттық кітапханадан орын алды. Ресей тарихнамасында соғыс біткен жылы арнайы комиссия Польша аумағында зерттеу жүргізді. Зерттеу барысында естеліктер мен құпия деп танылған құжаттар жинақтары жарыққа шықты. Ресей тарихнамасында Польша аумағындағы концлагерьлердегі кеңестік әскери тұтқындардың тарихы туралы кейбір материалдар алғашқы құжаттар жинағы Неміс-фашистік басқыншылар мен олардың сыбайластарының қатыгездіктерін тергеу мен белгілеу жөніндегі төтенше Мемлекеттік комиссия жұмыстары жарияланды. Бұл материалдарда аумақтағы концлагерьлердің тарихы, тұтқындардың түсуі, олардың режимі, жерленген жерлеріне сот-сараптамалық экспертизаларын жүргізілген құжаттар көрсетілді. Оның ішінде нақты қазақ тұтқындарының болғандығы «всех остальных людей делили на 3 группы по национальностям. В одной были русские, в другой – украинцы, в третьей – казахи ...» [1947: 9].

Сонымен қатар, әскери тұтқынға түскен С. Воропаевтың күнделігі Қостанай облысы тарихи өлкетану музейінде және Ресей Федерациясының мемлекеттік архивінде орналасқан [Ф. Р-7021. Оп. 102. Д. 631. Дневник (копия) советского военнопленного Воропаева Сергея, замученного немцами в Ламсдорфском лагере в Польше. 29.03.44-05.03.45. Л. 38]. «Простор» журналының беттері біз үшін таптырмас материал болып табылады [2005: 135-150]. Құнды дерек, соңғы жылдары жарық көрген Сергей Воропаевтың Ламсдорф концлагерінде жазылған күнделігіндегі көзқарасы тақырыбына арналған қазіргі кездегі жарияланымдар да талданды. Сергей Воропаевтың күнделігіне (күніне бөлінген түпнұсқа мәтін) үлкен назар аударылды. Мақаланы жазу барысында авторлар салыстырмалы және арнайы-тарихи, ретроспективті, баяндау, талдау, сипаттау әдістерін қолданды.

Талқылау. Тұтқындар мәселесі өз зерттеу аясында II дүниежүзілік соғыс жылдарындағы кеңестік әскери тұтқындардың мысалында, зардап шеккендердің ең көп санаты ретінде қарастырылады. Осы мәселеге байланысты XX ғасырдың 90-шы жылдарында архив материалдары негізінде зерттеулер жарыққа шықты. Зерттеуші П. Полян өз еңбегінде II дүниежүзілік соғыс кезінде Германиядағы неміс басқыншыларының тарапынан мәжбүрлі еңбекке салынған, депортацияланған азаматтар мен соғыстан кейін КСРО-ға оралған кеңестік әскери тұтқындар, жұмысшылардың тағдырын жан-жақты әрі дәйекті түрде сипаттады [Полян, 2002]. Қазақстандық тарихшы Г. Көкебаева бұл еңбектің ерекшелігін атап өтті. Г. Көкебаева: «автор кеңестік соғыс тұтқындарын екі диктатор арасында жаншылған құқықсыз, қорғансыз құрбандар ретінде қарауы» деп баға берді [Көкебаева, 2022: 17]. П. Поляның «Нам запретили белый свет...» атты еңбегі аталған мәселе бойынша тағы бір іргелі еңбек болып табылады. Еңбекте тұтқынға түскен сарбаздардың күнделіктері мен әскерилер туралы естеліктер альманахы және соғыстан кейінгі кезең туралы мәселелерін қарастырған. Зерттеуде алты күнделікті (С. Воропаевтың, Пахомовтың, Михалева, Барановтың, Пилипенко мен Андреевтің) талдаған [Полян, 2006].

Қазақстандық әскери тұтқындардың Екінші дүниежүзілік соғыс кезеңіндегі Польша аумағындағы концлагерьлердегі тұтқындар мәселесі отандық тарихнамада зерттеу нысанына айналмаған деседі болады. Отандық тарихнамада қазақстандық тұтқындар мен Екінші дүниежүзілік соғысқа қатысушы қазақстандық азаматтар туралы алғашқы еңбектердің бірі А.Нүсіпбековтың

«Могучий арсенал великой Отечественной войны Советского Союза». Мақала 1947 жылы шыққан [Нусупбеков, 1947: 73-84]. Республиканың жеңіске жету жолындағы қосқан үлесі мен қазақстандықтардың Отан соғысына қатысуы туралы түсінік бере отырып, архив құжаттарын пайдаланғандығымен құнды. Тарихшы Қ.С. Алдажұманов зерттеулерінде, Т.Б. Балақаевтың мақалаларында соғыс тарихының «ақтаңдақтары» тұстары, алғашқы ұлттық бөлімдер мен құрамалардың қалыптастырылуы және соғыс қимылдарына қатысу мәселелері, қазақ халқының еңбек армиясына қатысу тарихы, қазақ халқының қайғылы тағдыры, әскери тұтқындар мәселесі, қарсылық қозғалысы мен Түркістан легионының тарихы көтерілді [Алдажұманов, Балақаев, 1980: 113-124].

XX ғасырдың аяғына қарай тарихшылардың зерттеулерінде жеке куәгерлердің, адамзаттардың азап шегу ауқымын және әскери тұтқынның жүйелі ерекшеліктерін түсінудегі маңыздылығын атап көрсетеді [Абылхожин, 1997; Козыбаев, 1970]. Отандық зерттеушілер жеке естеліктердің әскери тұтқынның микротарихын түсінудегі орны ерекше дереккөз екендігін айтады [Козыбаев және т.б., 1991].

2016 жылы Мендікұлова Г.М., Ғабдуллина А.Ж. Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі кеңестік соғыс тұтқындарының мәселесі және қазақтардың тарихнамасы мен деректері атты көлемді мақаласы жарыққа шықты [Мендикулова, Ғабдуллина, 2020: 10-18]. Зерттеуде Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі кеңестік соғыс тұтқындары мәселесі қазақстандық және шетел деректері мен тарихнамасында қарастырады. Қазақстан, Ресей және Белоруссияда соғыс тұтқындарына арналған еңбектер, соның ішінде тарихнамалық зерттеулер бар. Кеңестік соғыс тұтқындарына байланысты құжаттар өз дәрежесінде зерттелген жоқ. Соңғы жылдары іс-түссіз жоғалған азаматарды іздеу жұмыстарына күш жұмсалып жатыр. Іздестіру топтары шайқас болған жерлерді зерттеп, табылған деректердің негізінде ғылыми мақалалар мен кітаптар жариялауда.

Жоғарыда аталған зерттеулерге қарамастан тұтқындардың күнделікті өмірі зерттеу нысанына айналған жоқ. Күнделікті өмірді ашу мақсатында архив материалдарымен қатар жеке күнделік негізгі дерек ретінде пайдаланылды. Сергей Воропаевтың күнделігі кеңес әскери тұтқындарының концлагерь жағдайындағы бейімделу және аман қалу үшін қолданған терең психологиялық механизмдерін ашады. Воропаевтың жазбалары тұтқындардың физикалық жағдайын, ішкі күйзелістерін, әртүрлі ұлт өкілдері арасындағы әлеуметтік қарым-қатынастарды жан-жақты сипаттайды.

Воропаевтың күнделік жазбаларын талдау, оқиғалардың тікелей қатысушылары қалдырған деректі куәліктер әскери тұтқынның трагедиялық жағдайларын түсіну үшін ерекше ғылыми құндылыққа ие. Әскери тұтқынның жазбалары – Польшадағы концлагерьлердің қорқынышты жағдайында болған әскери тұтқындардың күнделікті өмірі туралы бастапқы ақпараттың бірегей көзі.

Сергей Воропаевтың соңғы жазбасын талдай отырып, біз адамзаттың азап шегу ауқымынан шошынбай тұра алмаймыз. Біз 23 жасар сарбаздың өмірден кетуін рационалды түрде қабылдағанын көреміз. Оның сөздері: «Өлім мені қорқытпайды, керісінше, ол маған қандай да бір жағымды, тыныштандыратын нәрсе сияқты» – оның эмоционалды және физикалық қажуынан туындаған үлкен шаршауды білдіреді [Простор, 2005: 149]. Әсіресе, оның отбасы туралы ойлары ерекше болды. Ол ата-анасын аяп, ауру болып қайтып оралса, олар үшін жүк болудан қорқады. Символдық мәнге ие болып, Воропаев «құралдардың гүрілін, снарядтардың жарылыстарын» естуді армандайды, жердің дірілдеуін қалап, ол бостандықтың келгенін күтті, алайда бұл өзі үшін болатынына сенбеді. Сергей Воропаевтың трагедиясы – бұл тек жеке оқиға емес. Бұл соғысқа құрбан болған бүтін бір ұрпақтың тарихы. Ол лагерь толық босатылғанға дейін алты күн ғана өмір сүріп, 1945 жылдың 23 наурызында, бостандықтан бірнеше күн бұрын қайтыс болды.

Нәтижелер. Сергей Воропаевтың күнделігі, фашизм концлагерьлерінің қорлығын бастан өткерген әскери тұтқын, оның ішінде Қызыл Армияда қызмет еткен қазақстандық солдаттардың ішкі күйзелісінің құнды куәлігі болып табылады. Воропаевтың күнделігін зерттеу арқылы біз әскери тұтқындардың күнделікті өміріндегі мәселелеріне тереңірек үңіле аламыз, сондай-ақ концлагерьлердің қиын жағдайлары олардың тұлғасын қалай бұзғанын түсінеміз.

Тұтқын күнделігін зерттей отырып, әскери тұтқындары кезіккен ең басты қиындықтарының бірі – аштық. Воропаевтың күнделігінде азық-түліктің аздығы туралы бірнеше рет айтылады. Бұл өз кезегінде физикалық қана емес, психологиялық азапқа айналған. Ол бір жазбасында «Бұл сорпаны жануарда жей алмас еді, біз оны жейміз. Бүгін күні бойы сүйектерім сырқырап ауырды. Жаныма батты. Жасым 23-те, бірақ қарт адамдаймын» деп жазды [Простор, 2005: 138]. Азық өмірдің мәніне айналып, басқа қажеттіліктерді ығыстырып тастады. Воропаев тек бір ғана оймен өмір сүргенін

айтады: «Тамақ жеу», бұл аштықтың адамдарды тек тірі қалуға бағытталған механизмдерге айналдырғанын, барлық адамдық сезімдері мен тілектерін артта қалдырғанын көрсетеді. Біздің ойымызша, адам қандай да қиындықтарды жеңе алуы мүмкін, бірақ ең негізгі қажеттілік – тамақтану – қанағаттандырылмаса, өмір өзінің мәнін жоғалтады, ал қалыпты өмірге деген ой басқа бір дүниеден келгендей сезіледі.

Алайда, басынан өткізген күйзелістерге қарамастан, әскери тұтқындар болып жатқан жағдайларды қабылдау қабілетін жоғалтқан жоқ. Ол өз ойларын жазып, аштыққа қарамастан, адамдық сананың бір бөлшегін сақтап қалуға тырысқан. Аштық тек азап қана емес, тұтқындарды тек аман қалуға бағытталған инстинктісін арттырып, оларды адамдық сезімдерінен айырып, өздерінің тек тірі қалуды ғана ойлайтын жағдайға дейін жеткізді.

Концлагерьлерде әскери тұтқындарды қажытатын әрі жиі өлімге әкелетін жұмыстарға мәжбүр еткен. Воропаев өз күнделігінде жұмыс істеу тәжірибесін егжей-тегжейлі сипаттайды, онда өлімші шаршауға қарамастан, ол бір сәтке тынығуға да мұрша бермейтін жағдайын жазған. «Бір минуттық тұрып қалу – таяқтың құны» деп жазған ол, кеңес сарбаздарының концлагерьдегі зорлықты көрсетті. Ауыр жұмыстар ұзақ уақытқа созылып, әлсіз сарбаздарға физикалық жазалау қолданылды немесе ату жазасына тартылды.

Тұтқындарға және олардың еңбегіне деген қатігездік неміс концлагерьлер жүйесінің қаншалықты аяусыз болғанын көрсетеді. Тұтқындар өздерінің күзетшілеріне толық тәуелді болды. Олардың қауіпсіздігіне еш кепілдік болмады. Воропаев көз алдында күзетшілердің екі серігін ұрып-соққаны туралы күнделігіне жазды. Мұндай қатыгез және қорлайтын еңбек жағдайлары тек денелерді ғана емес, сарбаздардың моральдық рухын да сындырды. Болашаққа деген үмітін сөндірді. Әр күн сайын тұтқындар адамдық қадір-қасиетінен айырылып, тек зорлық-зомбылық жағдайында тірі қалудың амалын ғана ойлайтын тіршілік иесі ғана болып қалды.

Ауыр еңбек жағдайлары мен физикалық жаза қолдану шаралары тұтқындардың моральдық тұрғыдан да тұлғалық қасиетін бұзды. Воропаев, басқа көптеген тұтқындар сияқты, өз-өзін жоғалту қасиетін бастан кешірді. Концлагерьдегі әрбір күн тек физикалық өмір сүру ғана емес, сонымен қатар адамдық болмысын, қадір-қасиетін сақтап қалу үшін де күрес майданына айналды. Тұншығарлық аштық, ауыр еңбек жағдайлары, зорлық-зомбылық – осының бәрі тұтқындарды адамдық кейіпімен, отбасы, отанымен байланыстыратын сезімдерінен айырды. Бірақ осы барлық күйзелістерге қарамастан, көптеген тұтқындар туған жерлерінің естеліктерін сақтап, ішкі тұрақтылықты ұстап, ең аз адамдық қадір-қасиетін сақтап қалуға тырысты.

Воропаев өз жазбаларында сыртқы әлем мен лагерьдегі өмір арасындағы айырмашылық туралы ойларымен бөліседі. Ол нақтырақ: «Когда то самое лучшее время жизни, возрождение поэзии и творческих чувств. Но сейчас огромный контраст» [Простор, 2005: 137] деп жазады. Бұл тұтқынның бұрынғы өмірі мен концлагерьдегі қатыгез шындық арасындағы қарама-қайшылықты түсіну, сонымен қатар, тұтқындардың қаншалықты өзгергенін тереңірек көрсетті. Табиғат «қозғалмайтын жолмен» жүріп жатқанда, адамдар уақыт тұзағына түсіп, олардың өмірі тек тірі қалу үшін күреске айналады, бұл жерде ешқандай эмоционалды немесе мәдени байланыстарға орын қалмайды.

Күнделіктің маңызды бөлігін тұтқындардың тұрмысы, олардың күнделікті қиыншылықтары және адамдық қадір-қасиеттерінен сақтап қалу жолындағы талпыныстары құрайды. Воропаев суық күндері тұтқындардың орындарынан тұрмайтынын, ал сыртқа шығу өте сирек болатынын айтады. Азықтану ең ауыр мәселелердің біріне айналды. Азық-түлік көлемі барған сайын азайып жатты. Воропаев кейде нанның да берілмегенін, ал берілген сорпа мөлшерінің тым аз болғанын жазды. Дегенмен, мұндай жағдайларда тіпті нан мен консерві сияқты кішігірім тағам түрлерінің өзі үлкен қуаныш ретінде қабылданатын еді. Алайда бұл аштық мәселесін шешпейтін.

Денсаулық мәселесі күнделікте жазылған маңызды тақырып болды. Күнде аурудан зардап шеккен тұтқындар, әсіресе туберкулезбен ауыратындар үнемі рентгендік тексерулерден өтуге мәжбүр болғаны туралы жазылған. Алайда лагерлер жүйесінде кейде диагноздар өзгеріп, ауру деп танылған тұтқындар «сауықты» деген жалған анықтамамен дені сау тұтқындар арасына қайта орналастырылды. Бұл туберкулез сияқты жұқпалы аурулардың таралуына жол ашты. Ауру емес, бірақ азықтың аздығынан және ауыр еңбек салдарынан әлсіреген тұтқындар керісінше ауру деп танылып, тіпті ату жазасына кесілген. Сонымен қатар, лагерде тұтқындар арасында қорқыныш тудырған арнайы «А» блогы болды. Бұл туралы С. Воропаев өз естелігінде жазды. Бұл блог өлім жазасына кесілгендер блогы. Мұнда өмір сүруге, еңбекке жарамсыз, жазылмайтын ауруға

шалдыққан тұтқындар жіберілген. Өмір сүруге деген құлшыныс пен ауыр еңбекке қарамастан – концлагерь физикалық тұрғыда тұтқындарды қажытты.

Міне, 1944 жылдың 29 сәуірінде жазылған жазба: «Кеше шыдай алмадым. Қадағалаушы тағы да маған жақындағанда, мен оны итеріп жібердім. Содан соң арқама, басыма бірден соққылар жауды. Қазір қадағалаушы мені сынды деп ойлайды. Мен аш, әлсіз болсам да, тұтқын болсам да, физикалық тұрғыда тұтқынмын, бірақ рухани мен еркінмін, мен осы сұмдықтардан жоғары тұрмын. Иә, жоғары тұрмын, өйткені ешқашан әлсізге қол көтеріп, аш адамды қорлауға рұқсат етпеймін, өйткені мені адамдардың қадір-қасиетінен жоғары ештеңе жоқ деп үйреткен» [Простор, 2005: 142]. Бұл Сергей Воропаевтың өз күнделігінен алынған жазбасы, екінші дүниежүзілік соғыс кезінде кеңес әскері тұтқындарына көрсетілген қорлықты сипаттайтын бірден бір дерек. Естелік ең қиын жағдайларда да адамгершілік қадір-қасиетінің және рухтың күшінің қалай көрінетінін көрсетеді.

Осы тұста жазбаны талдай отырып, назар аударатын факт – бұл физикалық және психологиялық зорлық-зомбылықтың қысымында болған адамның ішкі қақтығысы. Қадағалаушылар оның рухын түсіруге тырысқанымен, Воропаев оған қарсы шығып, сынбауға шешім қабылдайды. Ол тұтқында болғанымен, рухы еркін екенін айтады. Бұл идея физикалық түрмеде болу адам баласының еркіндігін шектемейтіні туралы ойды білдіреді және оның ойларының орталығы болып табылады. Сонымен қатар, басты кейіпкердің моральдық ұстанымы өте маңызды. Оның әлсізге қол көтермей, аш адамды қорламау шешімі өте жоғары моральдық қағидаларды сақтағанын көрсетеді, тіпті толық қорлық жағдайында да. Бұл шын мәнінде адамның ұлы болуы оның жағдайларымен емес, ішкі этикасымен анықталатынын көрсетеді. Ол тұтқын бола отырып, адам қадір-қасиетінің маңыздылығын айтып, осындай сыншыл уақыттарда бұл құндылықтардың оның үшін қаншалықты маңызды екенін көрсетеді. Воропаев адамның мәртебесі физикалық еркіндігі жоқ болған кезде де жоғалмайтынын атап көрсетеді. Қадір-қасиет және мақтаныш сезімі оны билейді, бұл оған өзіне қысым жасайтындардан жоғары болуға мүмкіндік береді. Осылайша, бұл үзінді адамның рухының күшін және ең ауыр жағдайларда да қадір-қасиетті сақтай алу қабілетін ойлауға жетелейді. Ол қуғын-сүргінге ұшырағандарға бірлік сезімін оятады және ең қиын кезеңдерде де моральдық құндылықтарымызды сақтап қалу қажеттілігі туралы ойды туындатады.

1945 жылдың 5 наурызында жазылған соңғы күнделікті жазба – қатыгез жағдайларда адамның психологиялық трансформациясын жинақтап көрсететін біртұтас бейне болып табылады. Мәтінді аналитикалық зерттеу тұтқынның ішкі әлемін, өзін-өзі тану және рефлексия арқылы қайта құруға мүмкіндік береді. Воропаев мұқият жазып қалдырған:

- өлімге психологиялық дайындық;
- өзінің физиологиялық жағдайына рационалды баға беру;
- қорқыныш пен үміт арасындағы эмоционалды ауытқу;
- өлімді азаттық ретінде қабылдау арқылы терең экзистенциалдық контекст.

Бұл жазбалар адамның ең ауыр сәттерінде өзін-өзі сақтап қалу үшін күресін және өзінің өмірінің соңғы сәттеріне деген көзқарасын көрсетеді.

Хронологиялық тұрғыдан 1945 жылдың 18 наурызында Ламсдорф лагерінің Кеңес әскерлері тарапынан азат етілгені анықталды, алайда 1945 жылдың 23 наурызында Сергей Воропаев қайтыс болды.

Құжаттың ғылыми құндылығы оның көпқабаттығында: ол бір жағынан психологиялық портрет, екінші жағынан тарихи дереккөз және геноцидтің құжаттық дәлелі болып табылады және әскери тұтқындардың күнделікті өмірі. Автордың соңғы еркі – әскери тұтқындардың азаптауы туралы ақпаратты жеткізу – халықаралық деңгейде жүзеге асырылды.

Күнделіктің тарихы ерекше және түрлі оқиғаларға толы. Алғашқы рет бұл құжатпен ресми түрде 1946 жылдың 9 қаңтарында Солтүстік әскерлер тобының әскери прокуратурасының юстиция капитаны Голубев танысқан. Кейінірек күнделік Қазақстан КП(б) Орталық Комитеті жанындағы Партия тарихы институтының партиялық архивіне тапсырылып, оның көшірмелері жасалып, автордың анасына жіберілді.

Қостанай облысының Мемлекеттік архивінің қызметкерлері де құжатпен жұмыс істеуге қатысқан. 1964 жылы Татьяна Степановна ұлының түпнұсқа күнделігін және суреттерін Қостанай облысының Мемлекеттік музейіне тапсырды. Музей қызметкерлерінің кәсібилігінің арқасында құжат сақталды және кейінірек кең аудиторияға ұсынылды.

1980-жылдардың соңынан бастап күнделіктің көшірмесі мұражай коллекциясында көрсетілді. Маңызды оқиға 2000 жылы Польшадағы Ламбиновице-Ополе қаласындағы Орталық әскери

тұтқындар мұражайы жинағында күнделіктің толық мәтінінің жариялануы болды, бұл оны халықаралық оқырман қауымына қолжетімді етті.

Қорытынды. Қазақстандық әскери тұтқындардың Екінші дүниежүзілік соғыс кезіндегі Польша аумағындағы концлагерлеріндегі тағдыры — бұл жарыққа шығарылып, терең түсінік қажет ететін қайғылы парақ. Сергей Воропаевтың көзімен біз тек соғыс қорқынышын ғана емес, сонымен қатар адам рухының қайсарлығын көреміз, ол ең қатыгез сынақтарға төтеп бере алды.

Воропаевтың күнделік жазбалары бізге адам құқықтары жерге тапталған жағдайларда да адам өзінің моральдық қағидаларын және ішкі бостандығын сақтай алатынын ескертеді. Ол «ешқашан әлсізге қол көтеріп, аштықтан әлсірегенді қорламадым» деп жазғанда, бұл адамгершілік пен жанашырлыққа үндеуге шақырады. Бұл сөздер адам қадір-қасиеті мен абыройының қаншалықты қуатты күш болатынын көрсетеді, тіпті адам ең әлсіз, осал күйде болса да.

Воропаевтың естеліктерінің эмоционалдық тереңдігі бір ғана адамның тағдырын емес, мыңдаған қазақ тұтқындарының өмір тарихын да айқындайды, оларды қалпына келтіру мен қайта жазу әлі де алда. Бұл естеліктер соғыс апаттары көлеңкесінде қалған мәдениет пен дәстүрлерге үңілуге мүмкіндік береді, сол арқылы ұлттың танымын және жадысын қайта сараптауға қажеттілік туындайды.

Сонымен, Сергей Воропаевтың күнделігі Польшадағы концлагерьлерде болған қазақстандық әскери тұтқындардың мәселесін зерттеу үшін аса құнды дерек болып табылады. Оның куәліктері ресми архивтік құжаттарды толықтырып, зерттелетін мәселенің терең антропологиялық өлшемін ұсынады. Польша аумағындағы концлагерлеріндегі қазақ әскери тұтқындарының тарихи тәжірибесін зерттеу мен талдау, Сергей Воропаевтың көзімен бейнеленген, тек өткенге жаңа көзқарас қалыптастырумен ғана шектелмей, болашақ ұрпаққа маңызды сабақ болып табылады. Бұл сонымен қатар тарихтың ең қараңғы сәттерінде де үміт, адамгершілік пен абыройдың жеңе алатынын еске салатын даңғыл жол. Әрқайсымыз жеке қайғыларымыздан сабақ ала отырып, нағыз құндылықтар осы қиын-қыстау уақыттарда қалыптасатынын түсінеміз, себебі осы құндылықтар адамзаттың болашақ жолын айқындайды.

Дереккөз

РФ ГА – Ресей Федерациясының мемлекеттік мұрағаты

Әдебиеттер

Абишев, 1958 – *Абишев Г.А.* Казахстан в Великой Отечественной войне. Алма-Ата, 1958. 346 с.

Абылхожин, 1997 – *Абылхожин Ж.* Очерки социально-экономической истории Казахстана. XX век. Алматы, 1997. 360 с.

Алдажуманов, Балакаев, 1980 – *Алдажуманов К.С., Балакаев Т.Б.* Историография Казахстана периода Великой Отечественной войны // Актуальные проблемы истории Советского Казахстана. Алма-Ата, 1980. С. 113–124.

Альбов, 2004 – *Альбов В. Ю.* Советские пленные Второй мировой войны (по архивным материалам нижегородской области): Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Н. Новгород, 2004. 28 с.

Белан, 1995 – *Белан П.С.* На всех фронтах: казахстанцы в сражениях Великой Отечественной войны 1941-1945 гг. Алматы: Гылым, 1995. 336 с.

Виниченко, 2020 – *Виниченко С.* Сергей Воропаев: личный дневник военнопленного // *Петропавлск Ньюс*. 2020. URL: <https://pkzsk.info/sergejj-voropaev-lichnyjj-dnevnik-voennoplennoego/>

Көкебаева, 2022 – *Көкебаева Г.К.* Талқыға түскен тағдыр: түркістандық соғыс тұтқындары. Монография. Алматы: [б. ж.], 2022. 302 б.

Козыбаев, 1970 – *Козыбаев М.* Казахстан – арсенал фронта. Алма-Ата, 1970. 473 с.

Козыбаев, 1991 – *Козыбаев М.* История и современность. Алма-Ата, 1991. 254 с.

Mendikulova, Gabdullina, 2020 – *Mendikulova G. M., Gabdullina A. Z.* Historiography and sources of the problem of the Soviet prisoners-of-war of Kazakh ethnicity in the Second World War. *Vestnik KazNU. Serija istoricheskaja*. 2020. № 80(1). Pp. 10–18. URL: <https://bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/683>

Нусупбеков, 1947 – *Нусупбеков А.Н.* Могучий арсенал великой Отечественной войны Советского Союза // *Известия АН КазССР. Серия историческая*. 1947. Вып. 3, 73-84 бб.

Полян, 2002 – *Полян П.М.* Жертвы двух диктатур: Жизнь, труд, унижения и смерть советских военнопленных и оstarбайтеров на чужбине и на родине. 2-е изд., перераб. и доп. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2002. 896 с.

Полян, и др., 2006 – *П. Полян, Н. Поболь.* «Нам запретили белый свет...»: Альманах дневников и воспоминаний военных и послевоенных лет / Состав. П. Полян, Н. Поболь. М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. 416 с.

Полян, 2021 – Полян П. Военнопленный Сергей Воропаев. «Жизнь в наземном аду, только без смолы» // Полян П. «Если только буду жив...»: 12 дневников военных лет. СПб.: Нестор-История, 2021. С. 287–326.

Простор..., 2005 – Простор. Литературно-художественный и общественно-политический ежемесячный журнал (В наземном аду). 2005. С. 135–149.

Соколов, 2021 – Соколов Б. 12 свидетельств о войне // Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре. 2021. № 6. С. 193–221.

Сообщение чрезвычайной государственной комиссии, 1947 – Сообщение чрезвычайной государственной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников. Об убийстве немцами советских военнопленных в районе города Остров-Мазовецкий в Польше. [М.]: ОГИЗ; Госполитиздат, 1947. 37 с.

Советские военнопленные, 2021 – Советские военнопленные во Время Второй мировой войны на польских землях: сб.ст / науч.ред. Я. Войтковяк, пер. М.А. Крисань. СПб.: Алетейя, 2021. 196 с.

Sources

RF GA – Resei Federasiasynyň memleketlik arhivi [State Archive of the Russian Federation]

References

Abishev, 1958 – Abishev G.A. Kazakhstan v Velikoy Otechestvennoy Voiny [Kazakhstan in the Great Patriotic War]. Alma-Ata: 1958. 346 p. [in Russ.]

Abylhozhin, 1997 – Abylhozhin Zh. Ocherki social'no-jekonomicheskoy istorii Kazakhstana. XX vek [Essays on the socio-economic history of Kazakhstan. XX century]. Almaty, 1997. 360 p. [in Russ.]

Aldazhumanov, Balakaev, 1980 – Aldazhumanov K.S., Balakaev T.B. Istoriografija Kazakhstana perioda Velikoj Otechestvennoj vojny. [Historiography of Kazakhstan during the Great Patriotic War]. Aktual'nye problemy istorii Sovetskogo Kazakhstana. Alma-Ata, 1980. Pp. 113-124. [in Russ.]

Al'bov, 2004 – Al'bov V. Yu. Sovetskie plennye Vtoroj mirovoj vojny (po arhivnym materialam nizhegorodskoj oblasti) [Soviet prisoners of the Second World War (based on archival materials of the Nizhny Novgorod region)]: Avtoref.dis. ... kand. ist. nauk. N. Novgorod, 2004. 28 p. [in Russ.]

Belan, 1995 – Belan P.S. Na vseh frontah: kazahstancy v srazheniyah Velikoj Otechestvennoj vojny 1941-1945 gg. [On all fronts: Kazakhstan in the battles of the Great Patriotic War of 1941-1945.]. Almaty: Gylym, 1995. 336 p. [in Russ.]

Kokebaeva, 2022 – Kokebaeva G.K. Talqyga tysken tagdyr: tyrkistandyq sogys tutkindary [The fate discussed: Turkestan prisoners of war]. Almaty: [b. zh.], 2022. 302 p. [In Kaz.]

Kozybaev, 1970 – Kozybaev M. Kazakhstan – arsenal fronta [Kazakhstan – Arsenal Front]. Alma-Ata, 1970. 473 p. [in Russ.]

Kozybaev, 1991 – Kozybaev M. Istoriya i sovremennost' [History and Modernity]. Alma-Ata: 1991. 254 p. [in Russ.]

Mendikulova, Gabdullina, 2020 – Mendikulova G. M., Gabdullina A. Z. Historiography and sources of the problem of the Soviet prisoners-of-war of Kazakh ethnicity in the Second World War. Vestnik KazNU. Seriya istoricheskaja. 2020. № 80(1). Pp. 10–18. URL: <https://bulletin-history.kaznu.kz/index.php/1-history/article/view/683>

Nusupbekov, 1947 – Nusupbekov A.N. Moguchij arsenal velikoj Otechestvennoj vojny Sovetskogo Sojuza [The mighty arsenal of the Great Patriotic War of the Soviet Union.]. Izvestija AN KazSSR. Seriya istoricheskaja. 1947. Vyp. 3. Pp. 73-84. [in Russ.]

Polyan, 2002 – Polyan P.M. Zhertvy dvuh diktatur: Zhizn', trud, unizheniya i smert' sovetskih voennoplennykh i ostarbajterov na chuzhbine i na rodine [Victims of two dictatorships: Life, work, humiliation and death of Soviet prisoners of war and Ostarbeiters in foreign lands and at home.]. 2-e izd., pererab. i dop. M.: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija (ROSSPJeN), 2002. 896 p. [in Russ.]

Polyan, i dr., 2006 – P. Poljan, N. Pobol'. «Nam zapretili belyj svet...»: Al'manah dnevnikov i vospominanij voennykh i poslevoennykh let ["We were banned from white light...": An almanac of diaries and memoirs of the war and post-war years]. Sostav. P. Poljan, N. Pobol'. M.: «Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija» (ROSSPJeN), 2006. 416 p. [in Russ.]

Polyan, 2021 – Polyan P. Voennoplennyy Sergey Voropayev. "Zhizn' v nazemnom adu, tol'ko bez smoly" [The Prisoner of War Sergey Voropayev. "Life in the Ground Hell, But Without Tar"] // Polyan P. "Esli tol'ko budu zhiv...": 12 dnevnikov voennoï let ["If I Only Live...": 12 Diaries of the War Years]. SPb.: Nestor-Istoriya, 2021. Pp. 287-326. [in Russ.]

Prostor, 2005 – Prostor. [In the terrestrial hell]. Literaturno-hudozhestvennyj i obshchestvenno-politicheskij ezheemesjachnyj zhurnal. 2005. Pp. 135-149. [in Russ.]

Sokolov, 2021 – Sokolov B. 12 svidetel'stv o voyne [12 Testimonies about the War]. Neprikosnovennyj zapas. Debaty o politike i kulture. 2021. № 6. Pp. 193-221. [in Russ.]

Soobshhenie chrezvychajnoj gosudarstvennoj komissii, 1947 – *Soobshhenie chrezvychajnoj gosudarstvennoj komissii po ustanovleniju i rassledovaniju zlodejaniy nemecko-fashistskih zahvatchikov i ih soobshhnikov. Ob ubijstve nemcami sovetskih voennoplennyh v rajone goroda Ostrov-Mazoveckij v Pol'she* [Report of the extraordinary state commission for the establishment and investigation of the atrocities of the German fascist invaders and their accomplices. On the murder of Soviet prisoners of war by the Germans in the area of the city of Ostrow Mazowiecki in Poland]. [M.]: OGIZ; Gospolitizdat, 1947. 37 p. [in Russ.]

Sovetskie voennoplennye, 2021 – *Sovetskie voennoplennye vo Vremja Vtoroj mirovoj vojny na pol'skih zemljah* [Soviet prisoners of war during World War II on Polish lands] sb.st. Nauch.red. Ja.Vojtkovjak, per. M.A.Krisan'. SPb.: Aleteja, 2021. 196 p. [in Russ.]

Vinichenko, 2020 – *Vinichenko S. Sergej Voropaev: lichnyj dnevnik voennoplennogo* [Sergei Voropaev: personal diary of a prisoner of war]. *Petropavlsk N'jus*. 2020. URL: <https://pkzsk.info/sergejj-voropaev-lichnyjj-dnevnik-voennoplennogo/> [in Russ.]

МАЗМҰНЫ/ СОДЕРЖАНИЕ/ CONTENT
ОТАН ТАРИХЫ. 2025. Т. 28. № 2

<i>Abdualy A.B., Dzhursunbaev B.A., Tokbolat S.T.</i> FROM UNCHARTED FRONTIER TO IMPERIAL DOMAIN: RECONNAISSANCE EXPEDITIONS IN THE KAZAKH STEPPE.....	272
<i>Айдарбаева Р.К., Уалиева С.К.</i> БОСҚЫНШЫЛЫҚ ЖӘНЕ ҚАЗАҚ БАЛАЛАРЫНЫҢ ТАҒДЫРЫ (XX ғ. 30-жж.).....	290
<i>Ахметова У.Т.</i> ӘЛКЕЙ МАРҒҰЛАН ЖӘНЕ САРАЙШЫҚ АРХЕОЛОГИЯСЫ.....	307
<i>Beisembayeva A.R.</i> KHAN UALI AND THE DECLINE OF KHANATE AUTHORITY IN THE EARLY XIX CENTURY.....	320
<i>Belyalova A., Zhengis Zh.Zh.</i> FAMINE IN KAZAKHSTAN IN THE 1930S AND ITS REPRESENTATION IN FOREIGN HISTORIOGRAPHY.....	330
<i>Egamberdiyev M., Akhantaeva A.</i> FIGURE OF OTEBAI AULIE AS A COMPONENT OF KAZAKH SACRED TRADITION AND HISTORICAL MEMORY.....	340
<i>Zhakibayeva G.B., Oteпова G.E., Kussainov D.Zh.</i> SYSTEMATIZATION OF ARCHIVAL DOCUMENTS ON THE CONQUEST OF SOUTHERN KAZAKHSTAN IN THE MIDDLE OF THE XIX CENTURY.....	352
<i>Зинуров Р.Н.</i> О МЕСТЕ ОСПАНА БАТЫРА В КАЗАХСКОЙ ИСТОРИИ.....	364
<i>Карлыбаев М.А., Идрисов А.Р.</i> ПРОБЛЕМЫ ИДЕНТИФИКАЦИИ АВТОРА КНИГИ «РАДД АЛЬ МАНХУЛ».....	377
<i>Kairullina A., Maksutova A.</i> PERSONALITY AND ACTIVITIES OF THE FIRST KAZAKH OFFICIAL OF THE MIDDLE ZHUZ: SHON BI EDIGEULY.....	388
<i>Касымова Д.Б., Каримова А.Е., Кудайбергенулы Б.</i> НЕМЦЫ В КАЗАХСКОЙ ССР В 1950–1970-е ГОДЫ: СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ.....	396
<i>Құмыспаев С.С., Избасарова Г.Б.</i> ПРОБЛЕМЫ ПОСТКОЛОНИАЛИЗМА И ДЕКОЛОНИЗАЦИИ В МИРОВОЙ И ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ИСТОРИИ.....	415
<i>Қусайнова Ж.А., Бакирова Ж.Е.</i> ЖОШЫ ҰЛЫСЫ: ТАРИХИ ЖАДТЫ ҚАЙТА ЖАНДАНДЫРУ МЕН ТАРИХИ РЕКОНСТРУКЦИЯ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	429

Муканова Г.К.

ПЛЮСЫ И МИНУСЫ КОРЕНИЗАЦИИ. НА ПРИМЕРЕ АКМОЛИНСКОЙ ГУБЕРНИИ, 1920-е гг.....446

Ногайбаева М.С., Түменбай Ы.Н.

XIV–XV ҒАСЫРЛАРДАҒЫ АЛТЫН ОРДАНЫҢ САЯСИ ЖҮЙЕСІНІҢ ЭВОЛЮЦИЯСЫ: ТАЙПА БЕКТЕРІНІҢ ЫҚПАЛЫ.....460

Оспанова А.Қ.

XX ҒАСЫРДАҒЫ ШЫҒЫС ТҮРКІСТАН ҚАЗАҚТАРЫНЫҢ КӨШІ-ҚОН ТАРИХЫ: ҚҰЖАТТЫҚ МАТЕРИАЛДАР НЕГІЗІНДЕ ЗЕРТТЕУ.....474

Сағнайкызы С., Сартаев С.А.

КАДРОВАЯ ПОЛИТИКА И ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ РАБОТНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ КАЗАХСТАНА (1925–1932 гг.) В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНОЙ УСТОЙЧИВОСТИ.....490

Сисенбаева А.А., Калыбекова М.Ч.

ПОЛЬША АУМАҒЫНДАҒЫ КОНЦЛАГЕРЬЛЕРДЕГІ ҚАЗАҚСТАНДЫҚ СОҒЫС ТҮТҚЫНДАРЫНЫҢ КҮНДЕЛІКТІ ӨМІРІ: СЕРГЕЙ ВОРОПАЕВ КҮНДЕЛІГІ МЫСАЛЫНДА (1941–1945).....500

Темирханов Б., Муталиев М., Сауырқан Е.

XX Ғ. БАСЫНДА ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА БІЛІМ АЛҒАН ҚАЗАҚ СТУДЕНТТЕРІ: «ҚАЗАҚ» ГАЗЕТІ НЕГІЗІНДЕ.....510

Torgautova Sh.A., Sugirbaeva G.D.

TURAR RYSKULOV'S STATE ACTIVITIES IN THE FINANCIAL COMMITTEE UNDER THE COUNCIL OF PEOPLE'S COMMISSARS OF THE TURKESTAN ASSR IN 1922–1923 (DEDICATED TO THE 130TH ANNIVERSARY OF TURAR RYSKULOV'S BIRTH).....520

Тулепбергенов Г.М., Утегенов М.З.

ПОВСЕДНЕВНАЯ ЖИЗНЬ КАЗАХСКИХ И БАШКИРСКИХ АУЛОВ В 50-60 ГГ. XX ВЕКА.....530

Редакцияның мекен-жайы:

050100, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., Шевченко көшесі, 28
Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты
«Отан тарихы» журналының редакциясы

Сайтқа сілтеме: <https://otan.history.iie.kz>

Тел.: +7 (727) 272-46-54.

E-mail: otanhistory@gmail.com.

Журнал Қазақстан Республикасының Ақпарат және қоғамдық келісім министрлігінде
1998 ж. 9 наурызда тіркеліп, N 158-ж куәлігіне ие болды.

Мақалаларды қайта бастырып жариялағанда, микрофильмге және басқа да көшірмелерге
түсіргенде міндетті түрде журналға сілтеме жасау қажет.